

Merete Monrad

Ældres oplevelse af at modtage hjælp

Selv om afhængighed af hjælp udgør en afgørende forandring af ældres livs-omstændigheder, er der forbausende få studier, der belyser hjælp og omsorg fra modtagerens perspektiv. I denne artikel analyseres de følelsesmæssige belastninger, ældre oplever, knyttet til modtagelsen af hjælp. En væsentlig konklusion er, at de ældres oplevelser af hjælp som en belastning skyldes at hjælpen udfordrer deres selv. Der argumenteres for, at selvet i denne sammenhæng ikke må forstås situationelt og synkront, men snarere narrativt og diakront. De belastninger, de ældre oplever, er således ikke snævert knyttet til omsorgsinteraktionen, men skyldes mere gennemgribende udfordringer af et selv, der rækker langt tilbage i den ældres fortid. Der argumenteres således for, at ældre omsorgsmottageres oplevelse af at modtage hjælp må forstås ud fra deres livshistorie og de aktiviteter, der har været definerende for, hvem de er. Organiseringen af den danske hjemmehjælp diskuteres i lyset af de ældres oplevelser, og det konkluderes, at den nuværende taylorisering kan være med til at forstærke de udfordringer af selvet, de ældre oplever. Dette skyldes blandt andet, at standardiseringen underkender forskellene i de ældres livshistorisk betingede behov og hensætter de ældre i en følelse af afmagt.

Søgeord: Omsorg, omsorgsmottager, aldring, narrativt selv, hjemmehjælp, standardisering.

I denne artikel sættes fokus på ældres oplevelse af at modtage hjælp i hverdagen. At blive afhængig af andres hjælp for at kunne klæde sig på, komme i bad, gøre rent eller lave mad udgør på baggrund af et langt liv i relativ uafhængighed en afgørende forandring af ens livsomstændigheder. Alligevel er der forbavsende få studier af, hvad det betyder for individet at være afhængig af andres hjælp i hverdagen. Der har således i studiet af omsorg været en tendens til næsten udelukkende at beskæftige sig med de problemer, som omsorg fører med sig for omsorgsgiveren (Newsom and Schultz 1998). Omsorgsmotageren bliver i denne sammenhæng ofte negligeret eller alene set som en omstændighed, der påvirker omsorgsgiverens belastning (Barer and Johnson 1990; Horowitz et al. 1991; Cox and Dooley 1996).

I den skandinaviske omsorgsforskning inddrages et modtagerperspektiv dog i højere grad end i den britiske omsorgsforskning (Dahl 1997:58). I den skandinaviske forskning er omsorgsmotageres ønsker til hjælpen således blevet beskrevet (Kähler 1992:289; Jensen 2003:64; Højlund 2005:130-131), og et modtagerperspektiv er blevet inddraget i organisatoriske studier af hjemmehjælpen (Szebehely 1992, 1995; Vabø 2006; Højlund 2005). Denne forskning har tydeligt vist omsorgsmotageres ønsker til hjælpen, og hvordan disse ønsker desværre alt for ofte står i skærende kontrast til organiseringen af hjemmehjælpen (Szebehely 2003:32). Her er det ydermere blevet diskuteret, hvordan man i gennemførelsen af organisatoriske reformer af hjemmehjælpen har negligeret den situationelle karakter af de ældres plejebenhov (Vabø 2006:416) og undladt at tage højde for de ældres samlede livssituation (Højlund 2005:123). Samtidig er der blevet sat fokus på begrænsninger i ældre omsorgsmotageres mulighed for at agere som forbrugere, og det er blevet diskuteret, hvordan forskellige organiseringer af hjemmehjælpen favoriserer bestemte grupper af ældre, afhængigt af de ældres plejebenhov og kommunikative kompetencer (Vabø 2006). Desuden er omsorgsmotageres roller i forbindelse med tildeling og levering af hjemmehjælp (Højlund 2006) samt forskydninger i diskurser omkring omsorgsmotagere over tid blevet analyseret (Dahl 2000).

Disse sidstnævnte tilgange adskiller sig dog væsentligt fra sigtet med nærværende artikel, idet fokus i denne artikel er på omsorgsmotageres *oplevelser* og ikke på at belyse de strukturelle aspekter af omsorgen, selv om disse naturligvis indgår i et samspil. Modtagelsen af hjælp og omsorg er kun sparsomt belyst (Lewinter 2008:85). Særligt mangler der forskning med udgangspunkt i ældres oplevelser af at modtage hjælp (Højlund 2005:134). Derfor er det tiltrængt at udvikle forståelsen af omsorgsrelationen set fra omsorgsmotagerens perspektiv.

Afhængighed af andres hjælp er langt fra normen blandt ældre, idet fire ud af fem over 65 år klarer sig *uden* hjemmehjælp (Blendstrup et al. 2007:17). Alligevel er det, flest ældre frygter ved at blive gammel – ud over sygdom og skrøbeligt helbred – afhængighed af andres hjælp (Leeson 2004:123). Af-

hængighed af andres hjælp kan da også være kilde til frustration. I et studie af omsorgsmottagere viser det sig således, at næsten 40 % af de interviewede oplever følelsesmæssige belastninger forbundet med den hjælp, de modtager i deres dagligdag (Newsom and Schultz 1998). Den manglende forskning i ældres oplevelse af at modtage hjælp betyder dog, at vi kun i ringe grad har en forståelse af, hvad det er, der gør modtagelsen af hjælp belastende. Og dermed har vi også kun ringe mulighed for i organisering og udførelse af hjælpen at tage højde for de forhold, der for de ældre er belastende. Szebehely (1995) har dog vist, at ikke alle organiseringer af hjælpen belaster de ældre i samme grad, og derfor er det relevant i denne sammenhæng at diskutere betydningen af hjemmehjælpens organisering for de ældres oplevelser. I denne artikel vil jeg således forsøge at udfolde, hvorfor modtagelsen af hjælp opleves som belastende og samtidig kontekstualisere denne diskussion i den nuværende organisering af den danske hjemmehjælp.

Metode og materiale

Når fokus er på *oplevelsen* af at modtage hjælp, er en fænomenologisk tilgang særligt velegnet. Den fænomenologiske tilgang lægger nemlig vægt på, at virkeligheden er afhængig af en subjektivitet, der tillægger den mening, og et perspektiv, hvorigennem den kan udfolde sig (Husserl 1999:43; Zahavi 2001:105). At tildele subjektiviteten denne rolle betyder, at vi må vende os mod den erfaringsmæssige givethed, det vil sige omsorg og hjælp, som de fremtræder for subjektet. Det er i denne sammenhæng derfor irrelevant at vurdere, om de ældres forventninger til hjælpen er urealistiske, eller om hjælpen ud fra objektive kriterier er tilstrækkelig. Selv om udgangspunktet er fænomenologisk er det vigtigt at understrege, at jeg igennem artiklen vil bringe forskellige teoretiske perspektiver sammen for derved at kunne sætte de ældres oplevelser ind i den komplekse strukturelle og livshistoriske kontekst, som de forekommer i. Igennem artiklen vil jeg således både trække på en narrativ, en anerkendelsesteoretisk og en organisatorisk tilgang for at forstå de oplevelser, som jeg med fænomenologien har sat i centrum.

Undersøgelsen er baseret på 10 kvalitative interview med ældre, der modtager hjemmehjælp i hverdagen, enten på plejehjem eller i eget hjem. Inter-

viewene blev gennemført i tre kommuner i Region Hovedstaden og i en kommune i Region Sjælland i efteråret 2008. Hvert interview varede mellem 45 minutter og to timer. Interviewene tog udgangspunkt i en interviewguide, der var fokuseret omkring de ældres oplevelser af at modtage hjælp, samt tidlige (livet før hjælp, i starten med hjælp og nu) og relationelle (hvordan er det at få hjælp af forskellige hjemmehjælpere, familie mv.) aspekter af hjælpen. Interviewguiden var kun løst strukturerende, idet den slog nogle temaer og oplevelser an, som jeg derefter brugte hovedparten af interviewet på at spørge ind til og følge op på.

Kontakten til interviewpersonerne blev etableret gennem henvendelse til et plejehjem og gennem tre gatekeepere, der igennem frivilligt arbejde eller socialt engagement i deres lokalområde har kontakt til ældre, der modtager hjælp i hverdagen. Disse gatekeepere blev bedt om at udvælge interviewpersoner, der kunne kategoriseres inden for gruppen af "ældre" i bred forstand, der modtog hjælp i hverdagen over en længere periode, og hvor hjælpen udgjorde et skift i forhold til tidligere i livet (altså personer, der tidligere har klareret sig uden hjælp). Fem af de interviewede var kvinder og fem var mænd. De interviewede var 67-93 år og havde modtaget hjælp i hverdagen i mellem tre og otte år. Artiklen handler således ikke om selve overgangen fra en livssituation til en anden, men om hvordan det er at være blevet afhængig af andres hjælp i hverdagen. Interviewpersonernes funktionsniveau varierede meget, en enkelt fik kun hjælp til rengøring, mens andre både fik praktisk hjælp og personlig pleje (og her igen i varierende grad). En konsekvens af metodevalget er, at ældre, der mentalt eller fysisk er så svækkede, at det ikke er muligt at interviewe dem om deres oplevelser, ikke er repræsenterede i materialet.

Interviewene blev kodet ud fra de begreber interviewpersonerne selv benyttede eller en parafrasering af deres formuleringer, fx "Pisket til at få hjælp" eller "Sidste udvej". Denne dekontekstualisering af interviewpersonernes udsagn blev anvendt for at danne overblik over det empiriske materiale (Robinson 1998:428). Efter det empiriske materiale var kodet, har jeg ordnet koderne efter overordnede, men stadig meget empirinære temaer, der dækker indholdet i en række af koderne. Med afsæt i de overordnede temaer har jeg analyseret materialet ved at rekontekstualisere de forskellige udsagn og fortolket det sagte ud fra interviewets samlede kontekst for at bevare et helhedsperspektiv i tolkningen af interviewene (Thagaard 2003:153).

Organiseringen af hjemmehjælpen

Szebehely (1995) har i sin ph.d.-afhandling vist, hvordan organiseringen af hjemmehjælpen har stor betydning for ældres oplevelse af at modtage hjælp. Lad mig derfor kort udfolde, hvordan den danske hjemmehjælp helt overordnet er organiseret, for senere i artiklen at kontekstualisere de interviewedes oplevelse af at modtage hjælp i forhold til denne organisering.

I litteraturen beskrives det, hvordan hjemmehjælpen i Danmark har gen-

nemgøet en taylorisering (Csonka og Boll 2000:20). Tre træk ved denne taylorisering har særlig betydning i vores sammenhæng.

For det første udføres tildelingen af hjemmehjælp (visitationen) af et andet personale end det, der i det daglige udfører hjælpen. Med indførelsen af bestiller-udfører modellen (BUM) er beslutningen om, hvad der skal foregå hos den ældre, flyttet væk fra de personer (ældre og hjemmehjælper), der er til stede, når hjælpen udføres. I stedet er hjælpen forhåndsbestemt ud fra visitationens formaliserede regler (la Cour og Højlund 2001:10).

For det andet indebærer tayloriseringen en standardisering af hjemmehjælpen. Standardiseringen tager form som en detailstyring af, hvilke opgaver den ældre får hjælp til, idet visitationen kun tildeler hjælp til nogle bestemte på forhånd afgrænsede opgaver (la Cour og Højlund 2001:10-11).

Standardiseringen hænger sammen med et ønske om at effektivisere hjemmehjælpen (Højlund og Milfeldt 2006:21). Hjemmehjælpen er således for det tredje underlagt en stram tidsstyring og et tidspres, der betyder, at hjemmehjælperne tilser flere borgere på kortere tid (la Cour og Højlund 2001:16). Dette tidspres betyder, at hjælpen ikke kun rettes mod de ældres substantielle behov, men må følge tidslige afgrænsninger uafhængigt af de plejebestanden, den ældre har i den givne situation (la Cour og Højlund 2001:10). Som vi skal se senere i artiklen har denne begrænsning af hjælpen betydning for de ældres velbefindende.

Udfordringer af selvet

I flere studier nævnes det, at afhængighed af andres hjælp kan påvirke ældre menneskers selvforståelse (se fx Szebehely 1995:167; Barfod 1997:94). At aldring kan medføre udfordringer af en persons selvforståelse er velkendt inden for gerontologien, og man har således bl.a. belyst, hvordan rolletab ved pensionering eller enkestand har betydning for menneskers selvforståelse (Mutran 1987:467). Udfordringer af selvet er dog ikke begrænset til aldring, og Honneth (2003:83ff.) beskriver i sin anerkendelsesteoretiske formulering, hvordan moralske krænkelser må forstås som krænkelser af selvforholdet. I tråd med dette bruger en nyere teoretisk formulering begrebet *stress som krænkelse af selvet* (Sørensen 2008). Fælles for de nævnte studier af ældres afhængighed af hjælp og den empiriske forskning i stress som krænkelse af selvet er dog, at begrebet om selvet ikke er udfoldet i særlig grad (se bl.a. Sørensen 2008:80). Derfor vil jeg i det følgende diskutere, hvordan selvet kan begrebsliggøres på en måde, der gør det muligt at forstå de ældres oplevelse af at modtage hjælp.

Belastninger knyttet til interaktionen med omsorgsgiveren

Det er nærliggende at antage, at belastninger ved at modtage hjælp må forstås ud fra den ældres konkrete interaktion med omsorgsgiveren. Eksempler på denne problematik genfindes da også i litteraturen, hvor der bl.a. refereres til

patroniserende kommunikation (Ryan et al. 1995) og manglende inddragelse af de ældre i udførelsen af hjælpen, hvilket hensætter de ældre i en rolle som passive modtagere, snarere end som aktive deltagere (Russell 1996). Teoretisk kunne sådanne belastninger forstås med udgangspunkt i et situationelt begreb om selvet. Ud fra dette perspektiv kan belastninger ved at modtage hjælp skyldes, at omsorgsmotageren i interaktionen med omsorgsgiveren bliver sat i en situation, hvor vedkommende ikke er i stand til at opretholde et bestemt selvbillede. I en goffmansk terminologi kunne man tale om, at omsorgsmotageren ikke er i stand til at opretholde et ansigt, vedkommende er vant til og følelsesmæssigt forbundet med (jf. Goffman 2004:39f.). En mulig årsag til de belastninger, mange omsorgsmotagere oplever ved at modtage hjælp, kan i denne optik være, at de i den sociale interaktion med omsorgsgiveren bliver *castet* i en rolle, der gør det umuligt for dem at opretholde et bestemt selvbillede.

Analysen af det empiriske materiale viser dog, at denne forståelse kun i ringe grad kan forklare de belastninger, de interviewede oplever. I det empiriske materiale er der således overraskende få referencer til belastninger knyttet til den konkrete omsorgsinteraktion. Der er belastninger knyttet til udfordringer af selvet, men disse udfordringer af selvet må anskues bredere i to betydninger: dels som en mere gennemgribende udfordring i omsorgsmotagerens hverdag, der rækker langt ud over omsorgsinteraktionen og dels som en udfordring af et selv, der rækker langt tilbage i omsorgsmotagerens fortid. Den sidstnævnte erkendelse understøttes endvidere af Kaufmans (1986:19f.) studier af aldring, hvor hun understreger, at meningsfulde elementer fra de ældres fortid anvendes som ramme for at være i og forstå nutiden. Det er altså nødvendigt at forstå selvet i en livshistorisk ramme for at få greb om de ældres oplevelser af belastning. Lad mig derfor udfolde begrebet narrativt selv, der netop understreger individets historicitet.

Det narrative selv

Den betydning, som individets historicitet har for selvet, er blevet beskrevet med begrebet *det narrative selv*. At se selvet narrativt hviler på en forståelse af, at mennesker lærer at forstå sig selv og de situationer, de er del af, igennem egne og andres fortællinger (MacIntyre 1996:216). Vi erfarer således os selv igennem fortællinger og opbygger en fortælling om os selv, et narrativt selv, som udvikles gennem livet. Med det narrative selv understreges det, at vores fortolkninger af os selv situeres i en kontekst af vores samlede livsforløb (Giddens 1996:68; Zahavi 2007:179).

Igennem livet er vi i stand til at tilpasse os ændringer ved at se ændringerne som forbundne til vores fortid igennem det narrative selv. Atchley (1989) har udtrykt dette som at være i stand til at opretholde kontinuitet. Denne kontinuitet kan ses som afhængig af, at man kan opretholde en bestemt fortælling om sig selv (Giddens 1996:70). Det narrative selv er således historisk

og binder begivenheder i vores liv sammen (Zahavi 2007:179). Der kan dog også være situationer, hvor vi ikke er i stand til at integrere ændringerne i vores narrativ, og der derfor er tale om for lidt kontinuitet eller måske endda diskontinuitet (Atchley 1989:185). Der er således altid fare for, at et brud i individets liv gør det umuligt at konstruere et sammenhængende narrativt selv (MacIntyre 1996:215f.). Ved voldsomme brud i livet kan narrativet altså ophøre med at give mening. I den forstand indebærer det narrative selv en begrænsning i, hvordan vores liv kan forme sig og stadig være én sammenhængende fortælling. Ricoeur (1992:147) er inde på samme pointe, idet han påpeger, at den narrative helhed kan blive truet af den opløsende effekt, som uforudsete begivenheder kan have.

Det er ikke alene individet, der foretager den narrative konstruktion af selvet. Som Ricoeur (1992:160) udtrykker det, er vi ikke vores egne forfattere, vi er højest medforfattere. Her nærmer vi os en central pointe, som Honneth (2003:85) lægger til grund for sin sammenkædning af anerkendelse og moral: at individets positive selvforhold er afhængig af andres reaktioner. Honneth understreger således, hvordan moralske krænkelser er en krænkelse af selvforholdet, der beskadiger selvforholdet. I Honneths (2003:88) tilgang er det dog den positive værdi af selvforholdet, der skades (værdien af ens trang, tilgængelighed og evner), og ikke selvet som sådan.

I nogle tilfælde i det empiriske materiale er det tydeligt, at afhængighed af andres hjælp for de ældre har medført en oplevelse af tab af værdi, men den mere gennemgående tendens er, at det ikke er den positive værdi, man tilskriver sig selv, der udfordres, men simpelthen hvem man er som person. Udfordringen retter sig således mod muligheden for at opleve, at jeg i dag er mere eller mindre den samme person, som jeg var for 10 år siden. Teoretisk er der en væsentlig forskel på disse former for udfordringer, for hvor udfordringen af det positive selvforhold indebærer en mangel på anerkendelse eller en direkte krænkelse, så foregår udfordringer af selvet ved en proces, der tilsyneladende kun omhandler individets forhold til sig selv, men hvor det sociale er tilstede implicit.

Jeg har ovenfor argumenteret for, at omsorgsmodtageres oplevelser af at modtage hjælp må forstås ud fra et livshistorisk perspektiv og ikke alene ud fra den konkrete interaktion med omsorgsgiveren. I den følgende empiriske analyse, vil det blive tydeligt, at et narrativt perspektiv er frugtbart for at forstå ældres oplevelse af at modtage hjælp.

Oplevelser af diskontinuitet

I det empiriske materiale er det tydeligt, at det narrative selv har afgørende betydning for den ældres tolkning af sin nuværende situation og derved for oplevelsen af at modtage hjælp. Der er i empirien adskillige eksempler på, at de ældre må tilpasse sig ændringer i forhold til deres narrative selv, ændringer som de finder det vanskeligt at leve med. Amalie¹ der er i midten af

80erne og bor i eget hjem, kan således dårligt gå og modtager hjemmehjælp fem gange dagligt. Amalie har igennem livet haft en aktiv hverdag og har forstået sig selv ud fra denne hverdag: Hun har dyrket gymnastik, vandret og danset folkedans. Ingen af disse aktiviteter kan hun deltage i længere. For Amalie er der en diskontinuitet imellem hendes nuværende handicap og det aktive liv, hun har levet, og denne diskontinuitet gør, at hun ikke er i stand til at integrere sin hverdag i en meningsfuld tolkning af sin fortid (Interviewudskrift Amalie l. 3-12). Teoretisk kan man sige, at Amalie oplever en uoverensstemmelse imellem sin narrative tolkning af sig selv og sin nuværende erfaring af sig selv. Netop denne uoverensstemmelse udgør en belastning, der får Amalies nuværende hverdag til at fremstå tom. Som hun udtrykker det: "Man står faktisk op til ingenting om morgenen" (Interviewudskrift Amalie l. 276-277). For Amalie er det ikke den sociale situation, som hjælpen ydes i, der er afgørende for oplevelsen af belastning. Det er derimod en manglende kontinuitet i forhold til centrale elementer i det narrative selv, der udgør en kilde til belastning.

Sådanne udfordringer af selvet ser vi også hos Iben, der er i slutningen af 60erne og modtager hjælp i eget hjem. Iben beskriver det at modtage hjælp som en stor forandring, som noget frygteligt. Det er i interviewet tydeligt, at Iben opfatter det at modtage hjælp som en belastning, men at dette hverken skyldes, at hjælpen er utilstrækkelig, eller at hun har et dårligt forhold til hjemmehjælperne. Modtagelsen af hjælp er frygtelig, fordi Iben har været vant til selv at ordne alting og, som hun siger: "Have tjek på det hele altid" (Interviewudskrift Iben l. 237). For Iben er modtagelsen af hjælp således i uoverensstemmelse med hendes narrative selv, og den følelsesmæssige belastning, der er knyttet til denne uoverensstemmelse, er ikke til at tage fejl af. Hun beskriver det som "frygteligt", "aldrig rart" og "hårdt" (Interviewudskrift Iben l. 120-132).

Også Palle, der er i 90erne og har boet på plejehjem i to år, oplever afhængigheden af hjælp som en udfordring af selvet:

I: Ændrede det dit liv meget, da du fik den blodprop?

Ja, selvfølgelig gør det det. Det er klart. Før havde jeg kunnet klare mig selv med alt, nu skulle man lige pludselig, ja, nu er man ingenting mere (pause). Som ung, som yngre, der rejste jeg jo rundt i verden alene, der var ingen der ville med, så rejste jeg alene (Interviewudskrift Palle l. 142-145).

Palle tematiserer et tab af uafhængighed ved at sammenstille et før, hvor han kunne "klare sig selv med alt" og endda rejste rundt i verden alene, med et nu, hvor han "er ingenting mere". Skiftet fra før til nu indebærer et skift i Palles *selv* fra at have været selvstændigt og særdeles uafhængigt til at være afhængigt af andres hjælp. Dette skift er for Palle af stor betydning, hvilket

tydeliggøres af hans brug af kontrasten alt-ingen: "Før havde jeg kunnet klare mig selv med *alt* [...], nu er man *ingen* mere". Palle oplever, at hans værdi er faldet som følge af hans tab af uafhængighed, hvilket med Honneth (2003:88) kan forstås som at tab af de evner, der tidligere gav Palle social betydning og derved anerkendelse. Det er interessant, at Palle skifter mellem at omtale fortiden i jeg-form og nutiden i den generelle man-form. Denne forskel i ordvalg viser en forskel i tilknytning til selvet i fortiden og i nutiden: Palle knytter i citatet sig selv stærkere til fortiden, hvor han bruger jeg-formen, mens man-formen bruges om nutiden, hvorved han gør oplevelserne i nutiden almene og mindre knyttet til ham selv som specifik person.

Disse tre empiriske eksempler viser, at det at blive afhængig af andres hjælp kan have betydning for den ældres selv. De belastninger, de interviewede oplever, knyttes i langt højere grad til livshistorien, dvs. til et selv der forstås diakront, snarere end synkront, som et situationelt perspektiv ville lægge vægt på. Der er endvidere blandt de interviewede overraskende få referencer til belastninger knyttet til den specifikke interaktion med omsorgsgiverne. Disse belastningstyper er ikke helt fraværende, men det er tydeligt, at de belastninger, der fylder mest hos de interviewede, på afgørende vis rækker ud over den sociale interaktion med omsorgsgiveren.

Af ovenstående eksempler kan man få det indtryk, at modtagelsen af hjælp udgør en belastning uanset, hvordan hjælpen ydes. Det er dog vigtigt at være opmærksom på, at bestemte måder at give hjælp på kan forstærke de udfordringer af selvet, som de ældre oplever, mens andre måder kan formindske disse udfordringer. Forskellene imellem disse måder at give hjælp på hænger sammen med organiseringen af hjemmehjælpen.

Hjælpens begrænsninger som den ældres begrænsninger

Standardiseringen og tidspresset i hjemmeplejen, som jeg tidligere har været inde på, kan genfindes i de interviewedes oplevelse af at modtage hjælp. Særligt blandt kvinderne er der en irritation over hjælpens begrænsning. Disse grænser for hjælpen kan være frustrerende, fordi hjælpen så ikke opleves som noget, der udvider de ældres handlerum, men som noget, der hele tiden tydeliggør de ældres egne begrænsninger.

Det er vanskeligt for de ældre at modtage en hjælp, der ikke lever op til, hvad de selv har været vant til at gøre. Iben har fx været vant til at holde sit hjem pænt og derved lade det reflektere hendes evne til at have tjek på det hele. Derfor er det vanskeligt at måtte affinde sig med at se ting forfalde på en måde, som hun ikke selv ville have ladet ske (Interviewudskrift Iben l. 233-238). Man kan sige, at hjemmet er blevet inkorporeret i Ibens selv (jf. Rosenberg 1979:34ff.), og at hjemmets forfald således kommer til at være del af Ibens eget forfald. Der opstår her et skisma imellem det narrative selv, der er forbundet til Ibens fortid, og det selv, som hendes nuværende begrænsninger og det forfaldende hjem afspejler. Vanskeligheden ved at modtage en hjælp, der

er dårligere, end hvad man selv har gjort tidligere, kan ud fra Iben således forstås som en vanskelighed ved at hjemmet afspejler et uvant og uønsket selv.

Det er for de interviewede hårdt at være afhængig af en hjælp, som på mange måder træder i stedet for deres egne aktiviteter (fx gøre rent), og samtidig se aktiviteterne udført på en måde, som man ikke selv er tilfreds med. Den ældres krav til hjælpen kan i sådanne tilfælde måske virke urimelige, og det kan være vanskeligt at forstå den ældres frustration over hjælpens begrænsninger. Hvorfor er det fx så vigtigt at få tørret postkassen af? (jf. Interviewudskrift Amalie I. 157-174). Men som fremhævet ovenfor er det, der gør oplevelsen af en begrænset hjælp så frustrerende, for det første at hjælpens begrænsning fremhæver den ældres egen begrænsning, og for det andet at den begrænsede hjælp kan gøre det vanskeligt for den ældre at opretholde et bestemt narrativt selv.

Afmagt

Det kan synes som en banal pointe, at mennesker frustreres, når de ikke kan få hjælp til de ting, de finder afgørende, eller når hjælpen udføres dårligere, end hvad de selv har været vant til at gøre. For mennesker, der er afhængige af hjælp, er dette dog langt fra banalt. For Amalie leder det til ligegyldighed og afmagt, når hun ikke selv kan tage hånd om de ting, hun mener er vigtige, samtidig med at hjælpen så heller ikke gør det (Interviewudskrift Amalie I. 786). Den oplevelse af afmagt, som Amalie har, går igen i en stor del af det empiriske materiale. Når jeg spørger de interviewede, hvad de vil have ændret ved hjælpen, eller om de ønsker større indflydelse på hjælpen, så er det typisk, at deres udsagn kvalificeres af formuleringer som: "Det kan jo ikke være anderledes" (Interviewudskrift Amalie I. 801) eller "Det kunne jeg godt tænke mig, men det kan du sgu ikke selv bestemme" (Interviewudskrift Ib I. 178-179). De interviewede oplever således i deres hverdag at være underlagt nogle strukturer, de ikke har kontrol over. Dette er et afgørende resultat, da oplevelse af kontrol har betydning for ældres helbred og velbefindende (både direkte og indirekte, ved at forøge de ældres engagement i forebyggelse af sygdom og genoptræning) (Rodin 1986). Politisk betyder det, at det potentielt er muligt at forøge de ældres psykiske og fysiske velbefindende ved at gøre op med visitationens formaliserede regler og give de ældre større kontrol over den hjælp, de modtager.

Når hjælpen overtager selvdefinerende aktiviteter

Et særligt aspekt af belastningen ved at modtage hjælp forekommer, når der er tale om aktiviteter, der igennem livet har været definerende for den ældres selv. Almas oplevelse af at modtage hjælp til indkøb kan her bruges til at udbygge forståelsen af de belastninger, der kan være knyttet til at modtage hjælp. Alma er i slutningen af 60erne og fortæller følgende om sin oplevelse af at modtage hjælp til indkøb:

Den samme dame som gjorde rent, hun kom en gang om ugen i tre kvarter og købte ind. Så kørte jeg med op og købte ind. Men nu har de sådan en bil, du ved, der kører rundt her, og det synes jeg ikke rigtig at, jeg vil altså ikke. Jeg vil ikke have indkøb på den måde fordi, hvis de så ikke har det, man skal have, så køber de noget andet og sådan noget, og det er jo selvfølgelig også meget pænt, men altså og man kan jo ikke bytte mad. Altså vel. Også fordi det har jo været mit job altid at købe ind [...]. Så er det ligesom, så er det sværere endnu. Ja, fordi de køber garanteret ikke det, jeg gerne vil have (griner) (Interviewudskrift Alma l. 137-149).

Hjælpen var for Alma uproblematisk, da hun havde mulighed for at køre med hjemmehjælperen ud at købe ind. I denne situation havde hjælpen en karakter, hvor den understøttede Alma, idet hun selv kunne styre indkøbene. Det er først, da kommunens madbil overtager indkøbet, at hjælpen bliver så belastende for Alma, at hun fravælger indkøbshjælpen (og i stedet trækker på sit sociale netværk). At det for Alma er problematisk, at hjælpen overtager indkøbet fuldstændigt, skyldes, at indkøb har været en central aktivitet gennem Almas arbejdsliv. Indkøb er en selvdefinerende aktivitet for Alma, idet hun er blevet vant til at forstå sig selv igennem sit arbejde som indkøber.

Heideggers tænkning kan her hjælpe os til en nærmere forståelse af, hvordan indkøb af varer kan have betydning for Alma. Heidegger (1972:117) pointerer, at fysiske genstande rummer en henvisning til andre mennesker og i den forstand er sociale. Som eksempel på dette nævner Heidegger en mark, der henviser til den landmand, som ejer marken. Marken er ikke kun social i kraft af landmandens ejerskab, den afspejler også landmandens selv i den forstand, at den viser landmandens evne til at dyrke marken (Heidegger 1972:117f.). Anvender man denne tankegang på eksemplet med Almas indkøb, kan man sige, at socialiteten også her er tilstede på en subtil og indirekte måde, idet de varer, der indkøbes til Alma, har social betydning. De henviser til Almas sociale position som indkøber, hvilket er en position, som hun har sat pris på og anvendt til at fortolke og tilskrive mening til sig selv. Når den kommunale indkøber således køber de forkerte varer til Alma, opstår der hos Alma en frustration, der rækker ud over en ren smagspræference.

Med en parallel til Pierre Bourdieus klassiske værk *Distinction – A Social Critique of the Judgement of Taste* (2004) kan man sige, at Almas smagspræferencer rækker langt ud over en æstetisk sans og rummer henvisninger til social positionering. For Alma har indkøbene spillet en rolle for hendes tolkning eller definition af sig selv, og derfor kan Alma lige så lidt forlige sig med at få købt de forkerte varer, som en fransk godsejer kan forlige sig med at spise leverpostej i stedet for foie gras. Når indkøbet således dels bliver taget ud af Almas kontrol og dels bliver udført på en måde, der for hende er utilfredsstillende, opleves det som så belastende, at Alma hellere er fri for hjælpen.

Dette eksempel viser, hvordan forskellig organisering af hjælpen betyder, at hjælpen får vidt forskellig betydning i de ældres liv. I det ene tilfælde understøtter hjælpen Alma, så hun er i stand til at opretholde et centralt aspekt af sit selv, i det andet tilfælde er hjælpen med til at nedbryde Almas selv: hjælpen forstærker den udfordring af selvet, som aldringen for Alma indebærer.

Den samme hjælp opleves forskelligt

En følge af denne pointe om selvdefinerende aktiviteter er, at det ikke er det samme, der for alle personer vil blive oplevet som belastende. Sophus, der er i slutningen af 80erne og bor i eget hjem, modtager hjælp til indkøb. Men for Sophus er indkøbet blot en hjælp, som han sætter pris på og er taknemlig for. Det er dermed ikke noget, der er forbundet med belastninger af nogen art. Forskellen mellem Sophus og Alma er, at indkøb for Alma er en selvdefinerende aktivitet, mens det ikke er tilfældet for Sophus.

Her spiller kønsforskelle en afgørende rolle. Fordi ældre ofte får brug for hjælp til ting, der ligger inden for traditionelt kvindelige områder (husholdning), kan det være sværere for kvinder end for mænd at modtage hjælp (Barfod 1997:95; Kähler 1992:262; Boll Hansen 2003:59). Hjælp til husholdningen behøver for mænd ikke at blive oplevet som en udfordring af selvet, fordi husholdning alligevel ikke har været deres område.

Der er dog ikke kun forskel på, *hvad* det er belastende at få hjælp til. Der er også stor forskel på, om hjælpen overhovedet opleves som belastende. Fire af de interviewede har således oplevet få eller ingen belastninger knyttet til det at modtage hjælp. For disse personer er beskrivelsen af at modtage hjælp præget af, at man bliver behandlet godt (Interviewudskrift Ib. 1.11; Interviewudskrift Ingelise l. 11-16), at der er en tryghed i at kunne kalde på hjælp (Sophus har en alarm, så han kan få hjælp, hvis han falder i hjemmet) (Interviewudskrift Sophus l. 30-34), at man sagtens selv kunne have udført de ting, man får hjælp til (Interviewudskrift Olga l. 323-331), eller at man er i stand til at sætte sin vilje omkring hjælpens udførelse igennem over for personalet (Interviewudskrift Ingelise l. 57-66). Særligt dette sidstnævnte perspektiv er interessant, da det netop understreger betydningen af at have kontrol over egen hverdag. Olgas oplevelse af at modtage hjælp er desuden interessant at se nærmere på. Olga oplever, at hun sagtens selv kunne vaske gulv og støvsuge (selv om hun går besværet, har problemer med sine hænder og bruger rollator). Dette viser, hvor meget den ældres tolkning af sin egen situation betyder. Olga oplever ikke hjælpen som en diskontinuitet i forhold til tidligere, for hun oplever, at hun sagtens selv kan alle de ting, hjælpen gør. For Olga betyder hjælpen derfor bare, at hun ikke selv skal gøre rent hele tiden. Hvad der ydermere er interessant ved flere af disse tilfælde er, at de ældre enten tidligere har haft en meget positiv oplevelse af hjemmehjælpen (for Sophus i forbindelse med hans afdøde kones sygdom (Interviewudskrift Sophus l. 114-115)) eller har været utrygge i eget hjem (Interviewudskrift Ingelise l. 325-328). Forløbet

frem til modtagelsen af hjælp virker her som afgørende for den meget positive oplevelse af hjælpen. Disse modeksempler understreger det interessante forhold, at modtagelsen af hjælp opleves meget forskelligt, og at det således ikke er alle omsorgsmottagere, der vil opleve belastninger forbundet med modtagelsen af hjælp.

Fra objektive helbredsforandringer til subjektiv betydning

Betydningen af selvdefinerende aktiviteter for individet understreges yderligere af et studie af patienter, der har haft et slagtilfælde. Dette studie viser, at de patienter, der er mest påvirkede af slagtilfældet, ikke nødvendigvis er de patienter, hvis helbred er mest påvirket. De mest påvirkede patienter er derimod de patienter, hvis selv er bundet til fysisk eller kognitiv uafhængighed (Clarke and Black 2005). De patienter, der var i stand til at vende tilbage til selvdefinerende aktiviteter, var ofte optimistiske omkring deres situation (Clarke and Black 2005:332). For at forstå belastninger forbundet med helbredsforringelser er det således afgørende, at det, der har størst betydning, ikke er den objektive helbredsforandring, men derimod forholdet imellem helbredsforandringen og individets selv. Hvis vi overfører denne pointe til oplevelsen af at modtage hjælp, så er konsekvensen, at oplevelsen af at modtage hjælp er afhængig af, hvilken aktivitet modtageren får hjælp til samt, hvilken betydning denne aktivitet har for modtagerens selv.

For nogle omsorgsmottagere vil de selvdefinerende aktiviteter ligge i helt andre områder, end dem hjælpen berører, mens de for andre omsorgsmottagere vil ligge i hjælpens kerne. Det er afgørende at være bevidst om denne forskel for at kunne forstå omsorgsmottageres oplevelse af at modtage hjælp og for at kunne yde en hjælp, som modtageren kan leve med. En politisk konsekvens af denne pointe er, at det ikke er muligt at tale om én "best practice", da en standardisering let bliver problematisk for omsorgsmottagerne, hvis selv er knyttet til vidt forskellige aktiviteter og kræver vidt forskellige hensyn.

Konklusion

En væsentlig indsigt, som dette studie understøtter, er, at hjælp ikke et entydigt gode for modtageren. Når man tilrettelægger og udfører hjælp, er det derfor væsentligt at være opmærksom på, at mange ældre helst ville være fri for hjælpen, hvis de kunne undvære den.

Jeg har igennem artiklen argumenteret for, at belastninger ved at modtage hjælp må forstås ud fra udfordringer af selvet. I disse udfordringer spiller den konkrete sociale interaktion med hjemmehjælperen dog en overraskende ringe rolle. Belastningerne ved at modtage hjælp ligger derimod snarere i udfordringer af eller et decideret brud med den ældres fortælling om sig selv, en fortælling som er formet gennem sociale positioner, relationer, interaktioner og aktiviteter gennem et helt livsforløb. Det er således nødvendigt at forstå selvet i et diakront perspektiv, for at forstå de ældres oplevelse af belastninger

knyttet til modtagelsen af hjælp. I forhold til Honneths anerkendelsesteoretiske tilgang er de udfordringer, de ældre oplever, ikke kun rettet imod deres oplevelse af at have positiv værdi, men mod opretholdelsen af selvet som sådan. Hvor manglende anerkendelse af det positive selvforhold resulterer i tab af positiv værdi, resulterer oplevelser af diskontinuitet i selvet i tomhed og meningsløshed.

I forhold til ældre omsorgsmodtagere bliver måden hjælpen er organiseret på af stor betydning, idet hjælpen i nogle former lader modtageren tilbage med en forstærket oplevelse af sine egne begrænsninger og en følelse af afmagt, der hænger sammen med et tab af kontrollen over egen hverdag. I andre former kan hjælpen understøtte omsorgsmodtagerens selv ved at hjælpe modtageren til at bevare kontrollen med sin hverdag på trods af helbredsforringelser.

De ældres forskelligartede oplevelse af at modtage hjælp og de vidt forskellige konsekvenser modtagelsen af hjælp har for opretholdelsen af de ældres selv står i en skærende kontrast til den standardiserede hjemmehjælp, der ikke imødekommer de varierende behov, ønsker og oplevelser, de ældre har. Med standardiseringen underkendes forskellene i de ældres livshistorisk betingede behov til fordel for tiltag tilrettelagt ud fra funktionsevnevurderinger. Ensartede tiltag medfører vidt forskellige konsekvenser i omsorgsmodtagernes liv og det, der har betydning, når man ønsker at sikre alle omsorgsmodtageres livskvalitet, er derfor ikke, at alle med samme funktionsniveau modtager samme ydelser, men at alle får en hjælp, der tager hensyn til deres fysiske, såvel som livshistorisk betingede sociale og følelsesmæssige behov. For at imødekomme dette er et opgør med standardiseringen af den danske hjemmepleje bydende nødvendigt.

Noter

Denne artikel er resultat af et videre arbejde med mit speciale: "Ældres oplevelse af at modtage hjælp" ved Sociologisk Institut, Københavns Universitet, 2009.

1. Alle navne på interviewpersoner er fiktive.

Litteratur

Atchley, Robert C. 1989: "A Continuity Theory of Normal Aging", *The Gerontologist*, 29:183-190.

Barer, Barbara M. and Colleen L. Johnson 1990: "A Critique of the Caregiving Literature", *The Gerontologist*, 30:26-29.

Barfod, Anita 1997: *Gamle liv*. København: Munksgaard.

Blendstrup, Claus, Peter Halkjær og Jens Højgaard 2007: *Ældre i tal*. København: Ældre Sagen.

Boll Hansen, Eigil 2003: "Hjemmehjælp af nød og ikke af lyst" pp. 57-62 i Brockenhuus-Schack, A., I. Erdal, D. Høeg og E. Porse (red.): *Hjemmehjælp – puslespil med mange brikker?* Hellerup: Videnscenter på Ældreområdet.

- Bourdieu, Pierre 2004: *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. New York and London: Routledge.
- Clarke, Philippa and Sandra E. Black 2005: "Quality of Life Following Stroke: Negotiating Disability, Identity, and Resources", *Journal of Applied Gerontology*, 24:319-336.
- Cox, Enid Opal and Alberta Coy Dooley 1996: "Care-Recipients' Perception of Their Role in the Care Process", *Journal of Gerontological Social Work*, 26(1/2):133-152.
- Csonka, Agi and Joachim Boll 2000: "Home care in Denmark", *SFI Working Paper*, nr. 12.
- Dahl, Hanne Marlene 2000: "Fra den "store" omsorg til den "lille" omsorg?", *GRUS*, 21(61):5-17.
- Dahl, Hanne Marlene 1997: "Mellem kærlighed og arbejde", *Kvinder, køn & forskning*, 2:56-65.
- Giddens, Anthony 1996: *Modernitet og selvidentitet*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Goffman, Erving 2004: *Social samhandling og mikrosociologi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Heidegger, Martin 1972: *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Honneth, Axel 2003: *Behovet for anerkendelse*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Horowitz, Amy, Barbara M. Silverstone and Joann P. Reinhardt 1991: "A Conceptual and Empirical Exploration of Personal Autonomy Issues Within Family Caregiving Relationships", *The Gerontologist*, 31(1):23-31.
- Husserl, Edmund 1999: *Cartesianske meditationer*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Højlund, Birgitte og Thomas Milfeldt 2006: *Rund eller firkantet hjemmehjælp? – læreprocesser i den moderniserede offentlige sektor*. Masterafhandling, Roskilde Universitetscenter.
- Højlund, Holger 2006: "Hybrid inklusion", *Sociologi i Dag*, 36(3):81-112.
- Højlund, Holger 2005: "At give de ældre røst – tre brugerorienterede tilgange til udvikling i ældresektoren" pp. 113-142 i Szebehely, M. (red): *Ældreomsorgsforskning i Norden. En kunskapsöversikt., TemaNord*, 2005:508. København: Nordisk ministerråd.
- Jensen, Marie Lilja 2003: "Tid til hjælp – hjælp til tiden" pp. 63-73 i Brockenhuus-Schack, A., I. Erdal, D. Høeg og E. Porse (red.): *Hjemmehjælp – puslespil med mange brikker?* Hellerup: Videnscenter på Ældreområdet.
- Kaufman, Sharon R. 1986: *The Ageless Self. Sources of Meaning in Late Life*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Kähler, Margrethe 1992: *Faste forhold ønskes*. København: Sikon.
- La Cour, Anders og Holger Højlund 2001: "Den fleksible hjemmehjælper", *Social Kritik*, 76:6-19.
- Leeson, George W. 2004: *Ældre Sagens Fremtidsstudie. Rapport nr. 4. Sociale netværk. Ældre Sagen*.
- Lewinter, Myra 2008: *Aldring – sociologisk set*. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur.
- MacIntyre, Alasdair 1996: *After virtue*. London: Duckworth.
- Mutran, Elizabeth 1987: "Family, Social Ties and Self-Meaning in Old Age: The Development of an Affective Identity", *Journal of Social and Personal Relationships*, 4:463-480.

- Newsom, Jason T. and Richard Schultz 1998: "Caregiving from the recipient's perspective: Negative reactions to being helped", *Health Psychology*, 17:172-181.
- Ricoeur, Paul 1992: *Oneself as Another*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Robinson, Guy M. 1998: *Methods and Techniques in Human Geography*. John Wiley and Sons Ltd.
- Rodin, Judith 1986: "Aging and Health: Effects of the Sense of Control", *Science*, 233(4770):1271-1276.
- Rosenberg, Morris 1979: *Conceiving the Self*. New York: Basic Books, Inc.
- Russell, Cynthia K. 1996: "Elder Care Recipients' Care-Seeking Process", *Western Journal of Nursing Research*, 18(1):43-62.
- Ryan, Ellen Bouchard, Mary Lee Hummert and Linda H. Boich 1995: "Communication Predicaments of Aging: Patronizing Behavior toward Older Adults", *Journal of Language and Social Psychology*, 14(144):144-166.
- Szebehely, Marta 2003: "Den nordiska hemtjänsten – bakgrund och omfattning" pp. 23-61 i Szebehely, M. (red.): *Hemhjälp i Norden – illustrationer och reflektioner*. Lund: Studentlitteratur.
- Szebehely, Marta 1995: *Vardagens organisering. Om vårdbiträden och gamla i hemtjänsten*. Lund: Arkiv.
- Szebehely, Marta. 1992: "Tre gamla kvinnor i tre hemhjälporganisationer" pp. 87-102 i Eliasson, R. (red.): *Egenheter och allmänheter*. Lund: Arkiv.
- Sørensen, Ole Henning 2008: "Stress som krænkelse af selvet – illegitime stressorer eller legitim ledelsesret", *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 10(4):76-91.
- Thagaard, Tove 2003: *Systematikk og innlevelse*. Bergen: Vigmostad & Bjørke.
- Vabø, Mia 2006: "Caring for people or caring for proxy consumers?", *European Societies*, 8(3):403-422.
- Zahavi, Dan 2007: "Self and Other: The Limits of Narrative Understanding" in Hutto, D. D. (ed.): *Narrative and Understanding Persons*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zahavi, Dan 2001: *Husserls fenomenologi*. København: Gyldendal.